

Německo a střední Evropa

Milan Hauner

„Německo? Kde leží? Neumím tu zemi najít.
Tam, kde začíná učené, končí politické.“
Friedrich Schiller: Xenien, 1797

Schillerův citát je často využíván k tomu, aby se ukázalo, že před méně než dvěma stoletími „Německo“ jako politická entita dosud neexistovalo. Jediné dva prvky, které tehdy držely „Německo“ a střední Evropu pohromadě, byla kultura (spíše než politická entita zvaná stát) a „říšská myšlenka“, založená na odkazu Římské říše kombinovaném se středověkou ideou univerzálního křesťanství. Tato představa byla radikálně revidována v průběhu 19. a 20. století, a to s příchodem etnického nacionalizmu. Kromě toho nebylo možné vztyčit moderní politickou konstrukci nad zašlou říší a dosud převládal obecně rozšířený názor, že „Německo“ představuje zeměpisnou entitu ve středu Evropy, jejíž západní hranice byla velmi dobře vytyčena již v římských dobách, a to v protikladu k východní hranici, která zůstala v průběhu posledních dvou století ve stavu neustálé nejistoty.

Abychom pochopili, co je střední Evropa, musíme dříve, než definujeme její vztahy s Východem a Západem, vymezit postavení „vlastního Německa“ ve středu Evropy, zejména se zřetelem na zvláštní jev zvaný *Mittleuropa*. Mnoho zmatků způsobuje obtížnost správně interpretovat tyto dva jevy ve správném časovém a prostorovém vztahu. Dále musí být opraven častý stereotyp, že se pojem *Mittleuropa* objevil teprve po vydání bestselleru téhož jména od Friedricha Naumanna v roce 1915.¹ Ve skutečnosti pokusy definovat *Mittleuropa* předcházely Naumannovu knihu o dobrých sto let a objevily se přibližně ve stejné době jako pojem Velkoněmecko. Již od Francouzské revoluce se tyto dva pojmy – *Mittleuropa* a *Großdeutschland* – staly neoddělitelnými jako párek siamských dvojčat. Uvědomovat si toto udivující spojení je důležité právě dnes, kdy se musíme zabývat sjednoceným Německem hledajícím novou identitu. A kdy jsou politické ideje vytvářeny a „vyráběny“ ve specifickém prostorovém prostředí (*erdgebunden*), jak by to řekl německý geograf Ratzel.

Objevuje se dnes nová německá *Mittleuropa*?

Taková bláznivá předpověď by byla přinejmenším nerozumná. Nicméně tisíciletý říšský odkaz nám zanechal silné pozůstatky, které se nedají snadno racionálně hodnotit jako pojem. Nejenže staré organizace německých vyhnanců vystupňovaly své požadavky na restituci majetku a statutu/občanství od revolučních změn ve východní Evropě. Ale ještě více znepokojuje skutečnost, že pod zdánlivě nostalgickým pojmem – „návrat tradičního evropského řádu na Východ“ – byly nedávno některými německými vydavateli formulovány grandiózní projekty německé kolonizace východní Evropy, které německé mírové kulturní a ekonomické pronikání do východní Evropy nevhodně „zabarvují“.²

Dnešní východní část střední Evropy se nachází na křižovatce tří dlouhodobých historických procesů: rozpad sovětského eurasijského impéria se svými zcela nepředvídatelnými důsledky, postupný proces západoevropské integrace jako opačný extrém a nakonec urychlené sjednocení Německa po roce 1989. Východní část střední Evropy byla od roku 1945 součástí „vnějšího“ sovětského impéria, jehož rozpad bude dlouhodobým procesem, ale mohl by projít nekontrolovatelnými „záchvaty“ postihujícími mnohem větší oblasti, včetně východní Evropy. Kterým směrem bude „tažena“ střední Evropa? Uskuteční rychlý přechod k tržnímu hospodářství a k stabilní demokratické vládě, aby se začátkem příštího století při-

pojila k (západo)Evropské unii? Nebo budou různé oblasti střední Evropy „taženy“ různými směry: pobaltské republiky plus přimořské provincie Polska k Baltskému moři, české země spolu se západním Polskem do mocné německé sféry a země na Dunaji k jaderskému a čeronomořskému trhu? Kterým směrem se vydají balkánské země, až skončí krveprolití vyvolané násilnými etnickými srážkami? Stanou se asiatská a balkanizace synonymy?³ Tento obrovský „trojí“ geopolitický úkol musejí Spojené státy teprve pochopit.

Diskuze o tom, kde začíná a končí Evropa, jak přesně daleko sahá Mitteleuropa, zda by prokletá německá Mittellage měla být považována za předurčený zdroj agrese proti sousedům Německa,⁴ není jen zcela akademická. Není to jen otázka *geografie*, ale je to i otázka *ideologie*: Kam patříme? S jakou historií, s kterým územím se ztotožňujeme?

Co a kde je Německo/Mitteleuropa?

V pojmech historického zeměpisu je nejlepší použít jako východisko rozdělení super státu Karla Velikého na tři části podle Verdunské smlouvy (843). V analogii k Westmitteleuropě (západní část střední Evropy), k úzkému a dlouhému pásmu území známému jako Regnum Lothari, které oddělovalo Regnum Francorum od Regnum Teutonicum a táhlo se od Severního moře ke Středozemnímu, je oprávněné odvolávat se na východní střední Evropu, k níž by mělo přirozeně patřit Rakousko (východní říše – Österreich). Kontrast mezi pevnými a přirozenými hranicemi na straně jedné a nestabilními nebo „pohyblivými“ hranicemi na straně druhé patří k základní odlišnosti mezi západní a východní částí střední Evropy.

Ve svém epigramu položil Schiller dvě základní otázky: *Co a kde je Německo?* Tyto dvě otázky obsahují v kostce tzv. „německý problém“, který se Evropa pokouší během posledních dvou set let vyřešit. Francouzský model inspiroval mnohé německé intelektuály nadšené vizí homogenního národního státu k rozšiřování; podle Ernsta Moritze Arnda „až tam, kde lze slyšet německý jazyk“ (Vaterlandslied, 1813). Schillerův pohled, dávající přednost jasně apolitickému Německu jako duchovní mocnosti, se setkal s výzvou etnického principu, s nímž by se mohly pohotově ztotožnit střední vrstvy. Velký pruský reformátor Karl von Stein vyjádřil v roce 1813 svůj sen o velkém, soběstačném, silném a jednotném Německu, které by mohlo vyplnit celý geografický prostor mezi Francií a Ruskem.

Hledání přirozených hranic mezi Francií a Ruskem

Kdyby měl být celý prostor mezi Francií a Ruskem vyplněn jediným superstátem nazvaným později Großdeutschland (Velkoněmecko), co by se stalo s četnými neněmeckými státy a národy ponechanými mezi nimi? Co by se stalo na prvním místě s mnohonárodní rakouskou říší? Jazykově homogenní superstát však nemohl být zatím vytvořen ve středu Evropy, protože by byla zničena mocenská rovnováha, která zaručovala společenský řád v Evropě po Vídeňském kongresu. Mohly být alespoň přirozené hranice Německa vytyčeny ve fyzickém smyslu? To byla práce geografů. Jeden z nich August Zeune výslovně odmítl jazykové kritérium jako zavádějící a vytyčil přirozené „staré hranice“ Německa (Urgrenzen) jako celkový prostor mezi Severním a Baltským mořem a břehy Rýna a Odry. Byl to také Zeune, kdo již v roce 1808 použil termínu Mitteleuropa pro širší topografický prostor mezi velkým Německem sahajícím od atlantského pobřeží až k Černému moři.⁵

Metamorfózy střední Evropy

Historie střední Evropy je neuvěřitelně bohatá na příklady destrukce, rekonstrukce a konstrukce států a říší, které měly buď poskytnout více stability pro celou Evropu, nebo navždy zvrátit její rovnováhu. Tradičně kritické postavení střední Evropy zahrnovalo tři rozličné tlaky: pangermánský *Drang nach Osten*, panslovanské *Stremlenie na Zapad* a konečně dostředivé federální proudy pocházející z této oblasti, aby čelily pan-tendencím (představoval je Constantin Frantz, nejvytrvalejší odpůrce Bismarcka, nebo uvnitř Rakouska a jeho nástupnických států František Palacký, Józef Eötvös, austromarxisté atd.).

Výsledkem těchto tlaků bylo, že střední Evropa byla velmi často ohniskem opakovaných experimentů se státními a velmocenskými kombinacemi (1795–1815; 1848/1849; 1866–1871; 1908–1921; 1938–1945; 1989–?). Za uplynulých tisíc let vznikla ve střední Evropě následující uspořádání: Svatá říše římská národa německého, mnohonárodní polská Rzecz Pospolita, Rýnský spolek, Německý spolek, Palackého „idea státu rakouského“, „Spojené státy velkého Rakouska“ (Die vereinigten Staaten von Großösterreich), Bismarckova druhá německá říše, Mitteleuropa, Zwischeneuropa & Paneuropa, Československo a Malá dohoda, Großraumwirtschaft, Hitlerova Velkoněmecká říše germánských (nordických) národů, česko-polská konfederace, sovětský východní blok, Varšavská smlouva, RVHP, Penta(Hexa)gonála a dnešní nesmělá visehradská skupina.

Proti pevným hranicím studené války někteří intelektuálové ve východní i západní Evropě oživili v roce 1980 kulturní fenomén střední Evropy jako prostředek k odstranění dvojí rusko-americké hegemonie, která rozdělila Evropu na dvě části. Náhle se střední Evropa stala módní věcí, které se dá věřit. Na chvíli přestali lidé spojovat prokletou Mitteleuropu s Hitlerem a s koncentračními tábory a dávali přednost diskuzi o Franzi Kafkovi a o trvalém odkazu německo-židovské kavárenské kultury staré habsburské monarchie, sahající od Lvova až dolů k Terstu.⁶ Protože tato vznešená Mitteleuropa (s kavárnami, ale bez koncentračních táborů) existovala jen v myslích intelektuálů, zmizela ještě dříve, než ji nahradil pochybný „Společný evropský dům“ vyhlášený sovětským vůdcem M. S. Gorbačovem.

Metamorfózy střední Evropy mohou být rozděleny do čtyř stupňů. Nejdelší stupeň je vyplněn „první německou“ říší ztotožňovanou se *Sacrum Imperium Romanum*, která se stala jádrem *Orbis Europaeus Christianus*. I po jejím formálním rozpuštění Napoleonem v roce 1806 následovaly další metamorfózy: Rýnský spolek balancující mimo zbývající dva německé státy, Prusko a Rakousko, které měl nahradit německý spolek vytvořený na Vídeňském kongresu v roce 1815, Severoněmecký spolek pod vedením Pruska v letech 1867–1871, Bismarckova „druhá říše“ a konečně Hitlerova „třetí“ německá říše...

Všechny koncepce Mitteleuropy, které vznikly během 19. století, byly směsí historického dědictví a modernosti. Na jedné straně tam bylo vždy něco z *Reichsidee* (říšské myšlenky), vzpomínka na říši.⁷ Na druhé straně tak, jak se industrializace a modernizace postupně dostávaly do popředí, sílilo přesvědčení, že budoucí obnovená německá říše musí představovat jakýsi „společný trh“ se zdravou výrobní základnou spojenou navzájem železnicemi a s dobrým přístupem k námořním přístavům. Smělá vize *Friedricha Lista* o „celním spolku“ byla daleko realističtější, protože spočívala na „malém Německu“ a byla soustředěna na „nové Prusko“ (Porýní), i když předvídal, že by se oblasti jako Skandinávie a severní Itálie mohly v budoucnosti stát součástí Mitteleuropy, než názory jeho vídeňského kolegy Karla von Brucka, jenž viděl Mitteleuropu jako gigantický hospodářský blok 70 milionů spotřebitelů, skutečnou Großdeutschland sahající od Baltu až k Jadranu a s Terstem jako s konečnou stanicí.

Mezi alternativními plány, které se vynořily v polovině 19. století k Bismarckově „druhé říši“ byl nejpozoruhodnější plán jeho celoživotního oponenta *Constantina Frantze* (1817–1891). Jeho „superfederace“, považovaná dnes za anachronickou, byla modelována podle jednotné Římské říše – *Sacrum Imperium Romanum*. Inspirována ideou „Tria“ se měla Frantzova budoucí středoevropská federace skládat ze tří subfederací: a) z prusko-polského kondominia, do něhož měly být zahrnuty pobaltské provincie; b) z rakouské říše s Balkánem jako s oblastí jejího rozšiřování; c) ze zbývajících „jižních“ německých států, které by byly sdruženy se Švýcarskem, Lucemburskem, Belgií, Nizozemskem a Dánskem, tj. s bývalými provinciemi říše.⁸ Úlohou Němců bylo fungovat jako kulturní zprostředkovatelé (nikoli tedy jako vládcí), státní funkce federace měly být omezeny na poskytování vojenské síly v případě útoku a na vydávání obchodních předpisů. Tato v zásadě německo-slovenská konfederace se měla stát nejstabilnějším faktorem ve světové politice, skutečným „partnerstvím pro mír“ (ve Frantzově terminologii „útočištěm míru“). Přes jeho pruský původ a léta, která strávil v pruské veřejné a diplomatické službě, byla Frantzova vize striktně středověká, protože srovnával

Bismarckovu „malou říši“, vytvořenou krví a železem, se svou vizí vzkříšené říše *Sacrum Imperium*. Připomínalo to srovnávání „vojenských kasáren s gotickou katedrálou“. Jako ve středověku Frantz počítal s Němci jako s kulturními zprostředkovateli v širším středoevropském společenství sjednocovaném křesťanskou tolerancí. Byla to právě tato tradice téměř dvou tisíciletí, která nedovolila Německu před rokem 1866, jak Frantz vášnivě tvrdil, aby se stalo centralizovaným státem. Zdůrazňoval bohatství provinční kultury ve střední Evropě a pozitivní aspekty partikularizmu, jenž by byl nejlépe zachován ve federálních strukturách. Právě to byl druhý důvod k tomu, proč by Němci neměli vytvořit jednotný národní stát. Frantz cítil, že jsou tak smíšení se Slovy, že by každý zbavoval druhého cenných kulturních darů, kdyby jim byly vnuceny oddělené národní politické struktury a identity. Bohužel žádný snilek není dokonalý. Frantzova federalistická utopie byla zmařena jeho staromódním antisemitizmem. Díval se totiž na středoevropské Židy středověkýma očima, tj. jako na cizí národ neschopný asimilace s křesťany. Frantz spatřoval v USA a v Rusku budoucí supermocnosti, jimž by v jeho podání byla protiváhou neagresivní velká středoevropská federace. V tomto smyslu by měl být Frantz považován za jednoho z předchůdců hnutí za evropskou jednotu po roce 1945.⁹

Ve Frantzově *Weltanschauung* (světovém názoru) tvoří nedílnou jednotu německé vlastenectví, tradice křesťanství (a antisemitizmu!) a univerzalismus. Odmítl věřit ve fantom vyvoleného „velkoněmeckého národa“, základní premisu pangermánské ideologie, jejímž nejzaujímavějším propagandistou byl jeho současník *Paul de Lagarde* (1827–1891), jenž navrhol *Mitteleuropu*, vedenou rasově nadřazenými nordickými Němci a sahající od dánských hranic na severozápadě k jihu, do údolí Mosely a Sárska, na severovýchodě do pomezí východního Polska a na jihovýchodě až k Černému a Jaderskému moři.¹⁰

První světová válka (1914–1918) znamenala rozhodující zlom pro uskutečnění pojmu *Mitteleuropa*. Velmi idealistický pokus *Friedricha Naumanna* vnímat císařské Německo a Rakousko-Uhersko s jeho neněmeckou většinou jako rovnocenné partnery představoval labuť píseň německé liberální tradice po roce 1848. Ke krachu ji přivedli ideologové a vykonavatelé (generál Ludendorff!) pangermanizmu (*Gesamt- und Großdeutsch*) přítomní v rakouském a německém táboře. Východoevropská spolupráce v Naumannově původním projektu byla životně důležitá (Oscar Jászi, Bohumír Šmeral, Wilhelm Feldman), ale jen Maďaři byli ochotni spolupracovat; Češi hráli o čas a Poláci rázně odmítli.¹¹

V Německu po roce 1918 geopolitika znamenala sledování čtyř často protichůdných cílů: a) anšlus Rakouska; b) iredentistická agitace mezi Němci mimo říši (6 milionů v Rakousku, 3,5 milionu v Československu, 5 milionů jinde ve východní Evropě); c) využívání nové koncepce „*Großraumwirtschaft*“ (hospodářství velkého prostoru) zejména na Balkáně (větší ekonomická soběstačnost ve spolupráci s jihovýchodní Evropou jako s dodavatelem potravin a surovin), což ve skutečnosti představovalo obnovení ekonomické *Mitteleurop*y z doby první světové války; d) realizace myšlenky Transkontinentálního bloku Karla Haushofera, založené na alianci Německa a Japonska s ruskou/sovětskou eurasijskou mocností a namířenou proti anglosaským námořním říším, což se stalo hlavní inspirací „kontinentálního bloku čtyř mocností“ z roku 1939, aliance čtyř, tj. tří mocností osy (Německa, Japonska a Itálie) se Sovětským svazem; e) Hitlerova Velkoněmecká říše sahala se svými „žravými“ choutkami daleko za středoevropskou základnu, protože aspirovala na světovou nadvládu ve jménu rasistického superstátu (Velkogermánské říše).¹² Při vytváření vyhlazovacích táborů na polském území (generální *gouvernement*) pro rasově klasifikované „podlidi“ dosáhl prostorový experiment s *Mitteleuropou* svého konečného hrůzného cíle. Tragicky, leč nevyhnutelně musí být jméno Osvětim zahrnuto do příšerného odkazu *Mitteleurop*y...

Neněmecké *Mitteleurop*y

Neněmecké *Mitteleurop*y jsou v podstatě dvojího druhu: polské a nepolské. Během první světové války se objevila řada protischémat k německé *Mitteleurop*ě. Například

v roce 1918 navrhl rumunský premiér Take Ionescu vytvoření osmdesátimilionové středoevropské konfederace tvořené všemi státy ležícími mezi Německem a Ruskem. Podobné myšlenky byly rozvinuty v knize T. G. Masaryka *Nová Evropa* (1918). Oba pokusy však ztroskotaly. Pragmatičtější plán, navržený Masarykovým žákem Edvardem Benešem, byl vlastně plánem na vytvoření obranné aliance pouhých tří zemí proti jakýmkoli budoucím pokusům (jmenovitě maďarským) o restauraci habsburské monarchie a vstoupil v platnost začátkem dvacátých let. Jiné projekty jako „Pan-Evropa“ v Coudenhove-Kalergiho pojetí či různá schémata „dunajských federací“ navrhovaná zejména neúnavným maďarským snílkem Elemérem Hantosem nebo slovenským státníkem Milanem Hodžou zůstaly jen na papíře.¹³ Ale ani Benešova Malá dohoda nedokázala mobilizovat Východoevropany proti obnovenému německému *Drang nach Osten*.

Porážka Hitlerovy Třetí říše znamenala také konec Německem ovládané Mitteleuropy jako nárazníkové zóny, která nějaký čas během paktu Molotov–Ribbentrop (1939–1941) byla rozdělena na německou a ruskou sféru vlivu. S výjimkou rumunské Transylvánie, jižního Tyrolska a Alsaska-Lotrinska byli všichni etničtí Němci žijící mimo hranice Německa a Rakouska nuceně vypovězeni. Kromě toho posunutí ruského předpolí až k řece Labi znamenalo také konec vznešených projektů federace vypracovávaných během válečných let středoevropskými osobnostmi žijícími v exilu (např. československo-polská federace, dunajská a balkánská federace).¹⁴ Stalin, skutečný vítěz nad Hitlerem, zabránil všem takovýmto plánům pomocí přítomnosti Rudé armády ve východní části střední Evropy, i když malá skupinka tamních intelektuálů (převážně maďarských) chtěla dále diskutovat o myšlence zásadně neněmecké střední Evropy v tvrdých realitách světového pořádku po Jaltě (např. Oscar Jászi, László Németh, István Bibó). V diskuzi o Mitteleuropě je obsažen nejen maďarský odkaz, ale také český (slovenský), i když kontinuita od Palackého ke Kunderovi a Kosíkovovi (nebo slovenská od Hodži k Durčanskému) není vždy přímá.

Avšak nejvytrvalejší kontinuitu mezi neněmeckými projekty Mitteleuropy prokázali Poláci, historičtí obránci *Antemurale Christianitatis* proti asijským útočníkům. Poláci nikdy neakceptovali Mitteleuropu vedenou Němci. Byl to vždy klasický konflikt „buď – anebo“. Nakonec Poláci budou vždy podporovat čistě polskou konstrukci, aby vyplnili prostor mezi Ruskem a Německem. I když krátkodobě z taktických důvodů měli polští předáci sklon akceptovat aliance s jedním ze svých mocných antagonistických sousedů, uvědomují si, že by nemohli bojovat proti Rusům i Němcům zároveň. Tak během svého života měl Roman Dmowski (1864–1939) sklon vidět v Německu hlavního nepřítele, zatímco jeho politický arcirival Józef Piłsudski (1867–1935) schválil deklaraci o neútočení s nacistickým Německem.¹⁵ Většinou byli Poláci připraveni spojit se s Maďary v geopolitické lize namířené proti Čechům s využitím slovenského separatizmu, který chtěl zničit „sezonní stát“ Československo. Metamorfózy „polské“ střední Evropy lze vystopovat od středověkého piastovského království, polsko-litevské unie, jagelonské říše, sahající od Baltu k Jaderskému a Černému moři, mnohonárodnostní Rzecz Pospolite až po koncepci meziválečného Polska v čele severovýchodní baltické federace „mezi moři“ (Międzyzmorze = Intermarum). „Jagelonská idea“ se projevila jako větší než „habsburská idea“, a proto nemohla být integrována do její náhrady – Dunajské federace.¹⁶

Z geopolitického hlediska by mohla být Mitteleuropa pojata ve své tradiční funkci jako svého druhu nárazník mezi Německem a Ruskem. Dnes však „Německo“ znamená Evropskou unii, jejíž součástí se má střední Evropa stát za 10 nebo 15 let. To by přispělo k další izolaci Ruska, což by mohlo vyvolat nadměrnou reakci v Moskvě nastoupením kurzu ruského nacionalizmu a ideologie neoeuroasiatizmu. Rusové a Neoeuroasiaté jsou zuřivě protiameričtí a sní o zřízení permanentního pruhu pevniny sahajícího „od Rýna k Novosibirsku... a snad až k Vladivostoku“. Zdá se nám, jako by v tom zaznívala ozvěna Mackinderova zlověstného výroku: „*Ten, kdo vládne východní Evropě, vládne »Heartlandu«; ten, kdo vládne »Heartlandu«, ovládá »Světový ostrov«; ten, kdo vládne »Světovému ostrovu«, řídí osudy světa*“.¹⁷

Nová nebo stará Mitteleuropa?

Evropské Německo nebo německá Evropa? Opakování Schillerova epigramu má dnes jistě svůj terapeutický a výchovný účel. Německo by mělo být pro lidstvo přínosem spíše ve sféře vědění než ve výrobě zbraní. I když se nezdá, že dnes musíme řešit problém, KDE leží Německo (v tomto ohledu zůstává nedávná polsko-německá smlouva o hranicích konečnou zárukou míru), ale zůstává problémem, ČÍM se stane, KDO jsou dnešní Němci?

Dnešní Německo, byl rozšířen o „nové spolkové země“, zaujímá pouze 66 % rozlohy Německé říše z roku 1914. Od druhé světové války prodělalo však tak hluboké změny, že se další hrozba územní expanze (kterou polský nacionalista Roman Dmowski nazýval *l'accroissement disproportionné*, tj. neúměrný růst) zdá divokým přeháněním.¹⁸ I když má téměř 80 milionů obyvatel, jeho porodnost klesá. Je ironií, že kdyby nebylo přílivu přistěhovačů z bývalých kolonií – právě té skupiny, kterou neonacistická mládež brutálně napadá –, podíl pracujících na celkovém obyvatelstvu Německa by se ještě více snížil. Jeho životní styl není militaristický, ale hedonistický. Jeho sousedé se nemusejí bát, že jeho prokletá *Mittellage* ze věčerejška je přinutí k tomu, aby nastoupilo proslulou *Sonderweg*. Dnešní Němci jsou většinou neschopní prosazovat něco metafyzického z tisíciletého fenoménu nazývaného *das Reich*. Dvě z potenciálně nejsmrtelnějších hrozeb – pruský militarismus a německé iredentistické hnutí v sousedních zemích (v roce 1937 žilo asi 17,5 milionu Němců v diaspoře za hranicemi říše, většina z nich ve východní části střední Evropy a dál)¹⁹ – byly násilně odstraněny z pořadu současné německé otázky. Především západoevropské integrační procesy, jejichž hnací silou a klíčovým faktorem byla původní Spolková republika Německo, postoupily tak daleko, že se návrat ke krizové situaci připomínající období 1933–1939 zdá nemyslitelný.

Existují ovšem potenciální nebezpečí, která očekávají střední Evropu, jakmile bude dokončen proces vnitroněmecké integrace, řekněme za pět či deset let. Němci a jejich sousedé zahájí novou totožnost s mnoha podobami, jejichž konečné obrysy a formy lze dnes jen těžko předvídat. „*Německo se stalo nejsilnější evropskou mocností v době své nejobtížnější krize*,“ říká americký historik zabývající se Německem Fritz Stern. „*Je to sám o sobě obrovský úkol*...“²⁰ Přenesení německého hlavního města z Bonnu do Berlína přesune geopolitické těžiště do „východních pomezí“ střední Evropy; mohlo by etablovat Berlín jako hlavní město Evropy pro 21. století, ale nutně se na něj budou dívat Poláci, Češi a zejména Rusové jako na chatrně zastřené obnovení staletého německého *Drang nach Osten*.

Jaká je situace na „východním pomezí“ sjednoceného Německa? V historii byl tento prostor nejfrekventovanějším bojištěm. Podle nejznámějšího novináře Solidarity Adama Michnika geopolitické umístění dnešního Polska nedávno prodělalo nejdramatičtější změnu od roku 1945, protože jeho tři sousedé – NDR, SSSR a Československo – již neexistují.²¹ Po rozpadu komunistického bloku, kdy byla euforie největší, postupoval proces demokratické integrace se Západem velmi pomalu kupředu. Částečně je třeba vinit Západ z toho, že uzavřel svou vítající náruč, částečně je nutné obviňovat národy z Východu. Místo, aby těsně kooperovaly, snažil se každý východoevropský stát připojit se k výlučnému západoevropskému klubu na vlastní pěst. Kdyby to pokračovalo, vedla by tato početnost k opakovaní tragických omylů, které rozdělily východní Evropu koncem třicátých let a umožnily hitlerovskému Německu postavit jednoho proti druhému.

Ani Německo by si nemohlo dovolit opakování svých minulých tragických chyb; musí více či méně podporovat zapojení všech svých bezprostředních východních sousedů do západních integračních struktur. Ve své nedávno vydané knize pojednává Timothy Garton Ash o morální dvojakosti západoněmecké Ostpolitik vůči zemím ležícím „za Odrou“.²² Je si vědom toho, že žádná Ostpolitik nemůže nedbat odkazu minulosti, ale musí se zabývat celou prehistorií německé expanze v oblasti až do posledních násilných střetů, včetně válek, vyhlazování a etnických čistek. Po získání evropské, ruské a americké podpory pro sjednocení by otázka, kterou navrhuje Garton Ash, neměla znít: Co může Evropa udělat

pro Německo, s Německem nebo kolem Německa? Ale: *Co může Německo udělat pro Evropu?*

Morální odpovědnost německých politiků a státníků bude v nadcházejících letech obrovská. Oni především budou rozhodovat o tom, jaká bude korelace mezi Německem a Mitteleuropou. Nebudou však sami. Osud střední Evropy se týká nás všech, kteří zde žijeme, tedy nejen Němců. My všichni máme nárok dešifrovat skrytá poselství jejího tisíciletého dědictví. Ale musíme mít způsoby pro sdělení svých poselství a také svých obav nejen svým sousedům, ale celému světu.

¹ Viz Naumann, F.: *Mitteleuropa*. Berlín 1915. Ve skutečnosti byl argument vytvoření ekonomické komunity ve střední Evropě, sahající od Nizozemska až po Bulharsko, soustředěná na politické ose Berlín–Viedeň, vypracován v knize německého geografa z Vratislavské univerzity Josepha Partsche. Viz Partsche, J.: *Central Europe*. D. Appleton, New York 1903. Dále viz Partsche, J.: *Mitteleuropa*. J. Perthes, Gotha 1904. Nejlepším kritickým přehledem zůstává však Meyerova kniha. Viz Meyer, C. H.: *Mitteleuropa in German Thought an Action*. Haag 1955.

² Viz např. ambiciózní desetisvazkový projekt *Deutsche Geschichte im Osten Europas*. Editet Wolf Jobst Siedler. Berlín 1992. Nedávno byly vydány dva svazky. *Ostpreussen und Westpreussen* od Hartmuta Boockmana, který bude muset ujit ještě dlouhou cestu k dosažení historické objektivnosti v mnoha citlivých otázkách (viz *Die Zeit*, č. 51 z 11. prosince 1992, s. 69). Druhý svazek *Böhmen und Mähren*, redigovaný Friedrichem Prinzem, nejde za zdůrazňování sporů mezi Čechy a Němci (viz *Süddeutsche Zeitung*, 4. prosince 1993).

³ Viz definice asiatické a její implikace v mé knize *What is Asia to us? Russia's Asian Heartland Yesterday and Today*. Unwin & Hyman, Boston 1990.

⁴ Viz Calleo, D.: *The German Problem Reconsidered: Germany and the World Order, 1870 to the Present*. Cambridge University Press 1978.

⁵ Zeune, A.: *Gea – Versuch einer wissenschaftlichen Erdbeschreibung*. Berlín 1808. Citováno dle: Schultz, H.-D.: *Deutschlands „natürliche“ Grenzen. Geschichte und Gesellschaft* 15 (1989), s. 248–281, zde s. 265.

⁶ Viz Schlögel, K.: *Die Mitte liegt ostwärts: Die Deutschen, der verlorene Osten und Mitteleuropa*. Siedler, Berlín 1986. Toto dílo bylo pravděpodobně nejúspěšnější ze všech. Ale abychom byli spravedliví, musíme konstatovat, že se Schlögel neodtahuje od reality koncentračních táborů ve střední Evropě. Srovnává „éru uselíků“ (většinou německých uselíků ve východní části střední Evropy) s „érou Wehrmachtu a SS“, která vytvořila příšerná „hlavní města hrůzy“ ve střední Evropě – např. Mauthausen, Buchenwald, Osvětim.

⁷ Viz Droz, J.: *L'Europe Centrale. Evolution historique de l'idée de „Mitteleuropa“*. Payot, Paříž 1960, s. 25.

⁸ Frantzova vize superfederace ve střední Evropě byla načrtnuta jím samotným poprvé v brožurce: *Polen, Preussen und Deutschland*. Halberstadt 1848.

⁹ Viz Ehmer, M.: *Constantin Frantz. Die politische Gedankenwelt eines Klassikers des Föderalismus*. Schäuble Verlag, Rheinfelden 1988.

¹⁰ Viz Lougee, R. W.: *Paul de Lagarde: A Study in Radical Conservatism*. Harvard University Press, Cambridge 1962, s. 186.

¹¹ Pokud jde o Naumannovo vlastní přiznání porážky viz jeho brožura: *Was wird aus Polen?* Georg Remer Vlg., Berlín 1917.

¹² Viz Hauner, M.: *Did Hitler Want a World Dominion?* *Journal of Contemporary History*, ročník 13 (1978), s. 15–32.

¹³ Viz Hantos, E.: *Der Weg zum neuen Mitteleuropa*. Berlín 1933. Dále viz Hořža, M.: *Federation in Central Europe*. Londýn 1942.

¹⁴ Jak o tom diskutovali přispěvatelé *Journal of Central European Affairs*, který začal vycházet v USA v dubnu 1941. Viz též Kühl, J.: *Föderationspläne im Donaauraum und in Ostmitteleuropa*. R. Oldenbourg, Mnichov 1958.

¹⁵ Viz např. Studnicki, W.: *Polen im politischen System Europas*. Berlín 1935.

¹⁶ Viz Wojtecki, A.: *Sprawa Europy Środkowej*. Varšava 1939. Viz též Halecki, O.: *The Limits and Divisions of European History*. New York 1950. Dále viz Davies, N.: *Heart of Europe. A Short Story of Poland*. OUP 1987, s. 134–148.

¹⁷ Mackinder, H.: *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*. Constable, Londýn 1919, s. 194.

¹⁸ Viz Dmowski, R.: *La Question polonaise*. Armand Colin, Paříž 1909, s. 330.

¹⁹ Odhaduje se, že mimo německy mluvící země dosud žijí méně než tři miliony etnických Němců. Největší skupina (necelé dva miliony) je rozptýlena na území bývalého Sovětského svazu. Následují zbytky německého osídlení v Transylvánii a v Horním Slezsku.

²⁰ *Wochenpost*, č. 46 z 11. listopadu 1993, s. 32.

²¹ Viz Michnik, A.: *Schirinowski, mon amour...* *Der Spiegel*, č. 2 (1994), s. 114–115.

²² Viz Ash, T. G.: *In Europe's Name: Germany and the Divided Continent*. Jonathan Cape, Londýn 1993, s. 216–312.